

UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD
FACULTATEA DE ȘTIINȚE UMANISTE ȘI SOCIALE
STUDII DOCTORALE: FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC.
PROF. UNIV. DR. LIZICA MIHUȚ

DOCTORAND:
ROXANA ONIGA (MARCU-ONIGA)

ARAD
2016

UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD
FACULTATEA DE ȘTIINȚE UMANISTE ȘI SOCIALE
STUDII DOCTORALE: FILOLOGIE

**CATEGORIA GRAMATICALĂ A
INTENSITĂȚII
ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ**

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC.
PROF. UNIV. DR. LIZICA MIHUȚ

DOCTORAND:
ROXANA ONIGA (MARCU-ONIGA)

ARAD
2016

CUPRINS

Argument

Capitolul I: Cadrul teoretic general

Capitolul al II-lea: De la indo-europeană la latină și la limbile romanice

- 2.1. De la indo-europeană la latină
- 2.2. Continuitate și discontinuitate în diacronia limbii latine
- 2.3. Gramatica limbilor romanice. Condiționări istorice

Capitolul al III-lea: Comparația în aria lingvistică latino-romanică

- 3.1. Comparația în limba latină
- 3.2. Comparația în limbile romanice
 - 3.2.1. Considerații preliminare
 - 3.2.2. Comparația în limba franceză
 - 3.2.3. Comparația în limba italiană
 - 3.2.4. Comparația în limba spaniolă

Capitolul al IV-lea: Structurile comparative în limba română.

Ilustrarea lor în lucrările și studiile românești de gramatică

- 4.1. Categoria gramaticală a comparației în limba română veche
- 4.2. Categoria gramaticală a comparației în gramaticile vechi ale limbii române
- 4.3. Categoria gramaticală a comparației în gramaticile moderne descriptive ale limbii române

4.4. Intensitatea și comparația în gramaticile actuale inovative ale limbii române

4.5. Categoria intensității și comparației în studii și articole

Capitolul al V-lea: Definirea intensității și comparației drept entități gramaticale distincte

Concluzii

Bibliografie

Argument

Raportul dintre intensitate și comparație, înțelese drept categorii gramaticale distincte, constituie o problemă intens dezbătută în gramatica actuală. Ecouri ale acestor discuții au pătruns și în lingvistica românească, unde au fost exprimate varii opinii în acest sens. Soluția noastră, ținând seama de aceste puncte de vedere, se deosebește însă de ele printr-o distincție clară, conceptuală și gramaticală, între cele două entități. Pentru a ajunge la această delimitare, a fost necesar un amplu excurs istoric, determinat de faptul că între exprimarea sintetică a intensității și constituirea, în dauna acesteia, a unor structuri comparative analitice gramaticalizate, ce încă mai sunt reperate în gramaticile tradiționale, a existat un hiatus temporal apreciabil. Fără aceste date istorice, demersul nostru ar fi fost lipsit chiar de premisele concluziei la care am ajuns.

Intensitatea, exprimată *sintetic*, era una din categoriile de bază în limba indo-europeană, în condițiile în care comparația nu era cunoscută. Nu se poate indica cu exactitate perioada în care comparația a ajuns să se gramaticalizeze, punând în plan secund vechea categorie a intensității. Cert este doar că în latina timpurie sunt cunoscute deja și folosite, mai cu seamă în varianta populară (vulgară), principalele structuri *analitice* ale comparației. O îndelungată perioadă de timp, gramaticienii s-au preocupat numai de comparație, fără a sesiza că în comunicare încă se mai păstrau enunțuri care conțineau ideea de intensitate. Abia gramaticile structuralist-funcționale au readus în discuție raportul dintre intensitate și comparație, ambele caracterizând adjectivul și adverbul.

În general, se consideră că apariția lucrării lui Georges Gougenheim, *Système grammatical de la langue française* (din care noi am putut consulta noul tiraj apărut la Éditions d'Artrey, Paris, 1963) a constituit momentul în care gramaticienii au început să analizeze structurile intensității, înțelegând ca o caracteristică intrinsecă a unei însușiri a obiectelor, în limbile naturale. Au fost descrise structurile și s-au stabilit anumite gradații ale ei, asemănătoare întrucâtva cu cele ale comparației.

Dar, deși i s-au consacrat destul de multe studii, problema raportului între categoria comparației și a intensității a rămas deschisă, justificând noi cercetări și, evident, noi puncta de vedere, cum este și cel pe care ne-am străduit să-l punem în evidență.

În lingvistica românească, ideea intensității apare în multe dintre gramaticile moderne, fără a i se fi înțeles însă statutul și locul în sistemul gramatical. Prima analiză temeinică în această direcție o întâlnim în lucrarea lui Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978. Chestiunea a fost reluată în gramaticile ulterioare și analizată în câteva studii remarcabile, dar peste tot s-a menținut imaginea intensității ca parte componentă a comparației „clasice”, în care unele segmente exprimă comparația, în timp ce altele nu o exprimă (pozitivul și superlativul). În momentul de față, în special prin GALR și GBLR, se admite existența *categoriei gradelor de intensitate*, cu trăsăturile specifice [Intensitate] și [Comparație], pe baza cărora nu mai sunt descrise *gradele de comparație*, ci, direct: *pozitivul, comparativul de egalitate și de inegalitate*, acesta din urmă, în *grad superior* și în *grad inferior*, și *superlativul relativ și absolut*, ambele în *grad inferior și superior*.

Cap. I. Cadrul teoretic general

Urmărind categoria gramaticală a comparației am constatat lipsa de interes a gramaticienilor față de abordarea subiectului în plan teoretic. Structurile întâlnite în gramaticile tradiționale, în marea lor majoritate logiciste, fiind considerate *a priori* drept organizări gramaticale imuabile. Comparația era, de bună seamă, obiectul de studiu al logicii. Abia gramaticile structuraliste și funcționale au pus sub semnul întrebării această „dogmă”, întărită printr-o lungă tradiție.

Capitolul al II-lea: De la indo-europeană la latină și la limbile romanice

- 2.1. De la indo-europeană la latină
- 2.2. Continuitate și discontinuitate în diacronia limbii latine
- 2.3. Gramatica limbilor romanice. Condiționări istorice

Precizare: Având în vedere istoricul categoriei intensității și apoi cel al comparației, am considerat ca obligatoriu recursul la situația din indoeuropeană. Odată clarificată semnificația categoriei intensității și expresia ei gramaticală, am urmărit modul în care s-a constituit sistemul comparației în limba latină, pe de o parte, și particularitățile fenomenului de transmitere a acestui sistem în limbile romanice, pe de altă parte. Neam oprit doar la limbile romanice cele mai răspândite, anume la limbile franceză, italiană și spaniolă, având, evident, în atenție situația din limba română. Am urmărit aici, înainte de toate, circumstanțele istorice în care limbile romanice și-au constituit mijloacele distincte, dar unitare structural, de exprimare a intensității și comparației. Această opțiune s-a bazat pe considerentul că o trecere *ex abrupto* de la latină la limbile romanice moderne ar fi putut deveni un dezavantaj major în configurația analizei noastre.

Capitolul al III-lea: Comparația în aria lingvistică latino-romanică

- 3.1. Comparația în limba latină
- 3.2. Comparația în limbile romanice
 - 3.2.1. Considerații preliminare
 - 3.2.2. Comparația în limba franceză
 - 3.2.3. Comparația în limba italiană
 - 3.2.4. Comparația în limba spaniolă

Capitolul al III-lea a fost consacrat detalierei structurilor comparației în limba latină și în limbile romanice amintite. Am pus în evidență, în acest context, sub raport *strict gramatical*, materialul morfematic și

aspectele relaționale specifice comparației așa cum apar ele în gramatica clasică, unde categoria intensității, după cum am mai arătat, este aproape total ignorată.

Capitolul al IV-lea: Structurile comparative în limba română.

Ilustrarea lor în lucrările și studiile românești de gramatică

- 4.1. Categoria gramaticală a comparației în limba română veche
- 4.2. Categoria gramaticală a comparației în gramaticile vechi ale limbii române
- 4.3. Categoria gramaticală a comparației în gramaticile moderne descriptive ale limbii române
- 4.4. Intensitatea și comparația în gramaticile actuale inovative ale limbii române
- 4.5. Categoria intensității și comparației în studii și articole

Situația din limba română a fost expusă în capitolul al IV-lea. Evidențierea problemelor care ne preocupă s-a făcut pe baza datelor existente în gramaticile reprezentative ale limbii române, începând cu *Gramatica română* a lui Ion Heliade Rădulescu și încheind cu cele două gramatici academice, GALR și GBLR. Singura distincție operată asupra gramaticilor studiate a fost aceea între gramaticile descriptive și gramaticile inovative, acestea din urmă distingându-se de uniformitatea conceptuală și formală a gramaticilor „clasice” prin luarea în considerare și a unor teorii și organizări structurale noi. (De altfel, o distincție aproximativ asemănătoare a propus și C. Dimitriu, *Periodizarea gramaticii teoretice românești*, (v. *Bibliografia*.) De asemenea, am expus, tot în cuprinsul acestui capitol, ideile și punctele de vedere din studiile mai reprezentative dedicate problemelor comparației și intensității.

În cadrul demersului nostru analitic am operat, așa cum am precizat și în *Introducere*, o distincție între gramaticile *descriptive* și cele *inovative*. În interiorul primei categorii am distins între gramaticile vechi

ale limbii române și cele moderne. Pentru limba română veche, am beneficiat de *Gramatica* elaborată de Constantin Frâncu (v. *Bibliografia*), de unde am extras informațiile de bază. Cum este de la sine înțeles, s-a avut în vedere doar comparația. În general, mijloacele de realizare a comparativului și superlativului sunt cele din româna actuală, adică mijloace analitice.

Cu *Gramatica* lui H. Tiktin se deschide, cum, în general se admite, perioada modernă a gramaticii românești. Observațiile privind comparația sunt sumare și se încadrează în schema gramaticii tradiționale: există „trei grade de comparațiune”: *pozitivul*, *comparativul* și *superlativul* (*absolut* și *relativ*). Iorgu Iordan se referă la „deosebiri de grad” ale însușirii adjectivului, determinate de *intensitatea* ei, care produc modificări în structura adjectivului. Totalitatea acestor modificări reprezintă *comparația*, iar rezultatul comparației se redă prin *gradele de comparație*, aceleași din gramaticile clasice.

În **GA I** nu se dă o definiție a comparației, ci numai a *gradelor de comparație*. Un pas înainte în delimitarea a ceea ce este și nu este comparație în ansamblul „gradelor de comparație” se întâlnește în SMLRC, unde sintagma mai înainte amintită nici nu apare. Se vorbește de *comparație*, care este *deegalitate* și *de inegalitate*, aceasta din urmă fiind *exclusivă* (producând comparativul de superioritate) și *inclusivă* (generând superlativul relativ). *Superlativul absolut* nu este luat în considerare în cadrul comparației. În acest context, Valeria Guțu Romalo atrage atenția că din punct de vedere *semantic*, gradele de comparație prezintă informații privind *intensitatea* și *comparația*, fără ca caeste două componente să apară peste tot. Astfel, superlativul absolut exprimă aprecierea intensității calității, dar rămâne în afara comparației. Deși la un moment dat Mioara Avram observă existența unor „grade de intensitate”, ea acceptă, în cele din urmă, denumirea clasică *grade de comparație*, descrierea lor urmărind-o îndeaproape pe cea din **GA I**, admițând totuși că nu toate gradele de comparație „exprimă intensitate unei însușiri prin comparație, dar *au*, într-un fel sau altul, *legătură cu ea*”.

Corneliu Dimitriu discută, într-un amplu capitol din *Tratat despre* „categoria gramaticală a comparației (numită uneori și a *intensității*)”. De altfel, *intensitatea* reprezintă chiar *conținutul* categoriei comparației, mai exact a gradelor de comparație, pe care le descrie *in extenso*, admițând că la pozitiv și la superlativ avem a face cu o *comparație indirectă*. În cele din urmă, consideră că în cazul categoriei gramaticale a comparației de la adjectivul românesc „este convenabilă schema clasică, la care se pot aduce nuanțări”.

În Iorgu Iordan și Vladimir Robu întâlnim prima distincție clară, în gramatica românească, între *gradele de intensitate* și *gradele de comparație*, cu specificarea morfemelor și a modalităților de realizare. Valorile de intensitate se actualizează *noncomparativ* sau *comparativ*. Gradele de intensitate se constituie într-o scală de valori *semantice* care se întinde de la gradul zero până la intensitatea maximă depășită. Nu sunt incluse între gradele de comparație pozitivul și superlativul absolut.

După Dumitru Irimia intensitatea reprezintă o categorie gramaticală cu conținut propriu și cu mijloace specifice de exprimare. Categoria intensității cuprinde *gradele de comparație* și *gradele de intensitate*. Categoria în sine are o natură dublă, conținând *intensitatea obiectivă* sau *comparativă*, mai exact, gradele de comparație, și *intensitatea subiectivă* ori *apreciativă*, aidoma ca în GALR I. În GBLR, este discutată *Categoria gradelor de intensitate* sub trei aspecte: conținutul semantic; relația gradare – sintaxă și marcarea categoriei gradelor de intensitate

Marcela (Maria) Manoliu a propus un model ce face parte integrantă din capitolul *Adjectivului* în SMLRC și la el ne-am referit în cadrul potrivit.

Marina Rădulescu admite punctul de vedere structuralist care definește comparația drept o categorie gramaticală relațională. După ce analizează critic diferitele soluții propuse în studiile consacrate comparației, Marina Rădulescu ajunge la concluzia că trăsătura „comparație” apare la toate valorile categoriei și deci nu mai poate fi criteriu de clasificare în interiorul acesteia.

Mihaela Găitănanu discută modalitățile de realizare a intensității în funcție de atribuirea însușirii unui obiect sau unui grup de obiecte considerat unitar sau mai multor obiecte ori grupuri de obiecte. Concluzia ei este că opoziția *intensitate – comparație* este determinată de opoziția cantitativă „de la nivelul obiectelor cărora li se atribuie însușirea”.

În GALR I se vorbește doar de *grade de intensitate*, subsumate *categoriei intensității* care, tradițional era denumită, categoria comparației. Categoria intensității este categoria specifică adjectivului și adverbului (într-o anumită măsură) în raport cu substantivul și pronumele. Ca și la Iordan/Robu 1978, intensitatea poate fi *comparabilă* sau *noncomparabilă*. În plus, evaluarea comparativă a intensității poate fi *obiectivă* sau *subiectivă*, în aceasta din urmă încadrându-se *pozitivul* și *superlativul absolut*. Gradele de comparație sunt trei la număr, dar o comparație „explicită” nu realizează decât comparativul și superlativul relativ.

Capitolul al V-lea: Definierea intensității și comparației drept entități gramaticale distincte

Capitolul al V-lea reprezintă o sinteză a datelor consemnate în gramaticile și studiile cercetate tocmai pentru a pune în evidență acele elemente care au stat la baza premiselor de la care a pornit demonstrația noastră, chiar dacă, procedând în acest fel, a trebuit să reluăm sau să completăm unele informații semnalate deja în capitolele anterioare. În mod concret, am pus în ecuație structurile morfematice ale gradelor de comparație cu cele specifice gradelor de intensitate, constatând, cu acest prilej, incompatibilitatea gramaticală și semantică de asociere structurală între cele două tipuri de grade, constatare care ne-a determinat, finalmente, să considerăm că avem a face cu două categorii gramaticale diferite, chiar dacă ele sunt supuse unei anumite atracții semantice.

Din analiza datelor cuprinse în gramaticile și studiile luate în considerare, am ajuns la concluzia că intensitatea și comparația, specifice adjectivului și adverbului, sunt entități gramaticale distincte, prima de tip

morfo-semantic, a doua de tip relațional, deci sintactic. Am pus în ecuații comparative adjective aflate la diferite grade de intensitate, însoțite de morfemele lor specifice, unele gramaticalizate, altele aflate într-un evident proces de gramaticalizare, întregul complex morfologic fiind considerat o construcție unitară.

Noi propunem o **disociere a comparației**, în care :

Primul termen al comparației este **intensitatea**

Al doilea termen al comparației este **complementul comparativ**

Concluzii

Concluziile reprezintă sinteza rezultatelor la care am ajuns, după cum urmează:

1. **Intensitatea** a constituit în limba indo-europeană comună o categorie gramaticală aparte, în condițiile în care categoria comparației nu exista. Se poate spune că în indo-europeană se exprima „măsurarea” intensității unei însușiri, considerată „în sine”, și nu prin raportare la entități exterioare ei. Era, de fapt, expresia stadiilor din dinamica desfășurării unei însușiri.

2. În gramaticile tradiționale, care reproduc, de fapt, schema comparației din limba latină, fiind numite, de aceea, și „clasice”, s-a conturat o structură, și ea tradițională, a *gradelor de comparație* aferente adjectivelor și adverbilor care admit comparația și, care sunt binecunoscutele: **gradul pozitiv**; **gradul comparativ**: de egalitate, de superioritate, de inferioritate; **gradul superlativ relativ**: de superioritate, de inferioritate; **gradul superlativ absolut**: de superioritate, de inferioritate.

Precizăm că în gramaticile moderne, această structură tradițională a suferit ajustări și reorganizări la care ne-am referit în cuprinsul tezei. Consider că cea mai importantă este *comparativul de inegalitate și cel de egalitate*.

3. Gramaticile moderne, dar nu în unanimitate, au separat gradele care nu comportă comparația, *gradul pozitiv* și *gradul superlativ* (rămânând ca gradul pozitiv să figureze ca gradul nemarcat sau gradul zero), grupându-le în clasa *gradelor de intensitate absolută*, opusă *gradelor de intensitate relativă*, în care au fost încadrate structurile comparative propriu-zise (comparativul cu subdiviziunile sale și superlativul relativ).

4. Gramaticile funcționale mai cu seamă au introdus conceptul „intensitate”, pornind de la constatarea că nu obiectele se compară, ci însușirile lor, care prezintă ca trăsătură intrinsecă și immanentă „intensitatea”. De aici, abandonarea sintagmei *grade de comparație* în favoarea sintagmei *grade de intensitate*.

5. În lingvistica românească, teza lingvistului francez a avut ecou în gramatica lui Iorgu Iordan și Vladimir Robu. Dar, spre deosebire de G. Gougenheim, lingviștii români mențin legătura de intercondiționare între gradele de intensitate și cele de comparație: „Valorile de intensitate – se spune acolo – se realizează *noncomparativ* sau *comparativ*, situație din care putem degaja două categorii de grade: *de intensitate noncomparativă* sau (mai simplu) *de intensitate* și *de intensitate comparativă* sau, cum sunt numite, de obicei, *grade de comparație*” (p. 403-404).

Autorii stabilesc „circa șase grade de intensitate”, pentru intensitatea noncomparativă și patru grade de comparație: *comparativul de egalitate*, *de superioritate*, *de inferioritate* și *comparativul superlativ*.

6. **GALR** și **GBLR** nu fac o distincție clară între *intensitate* și *comparație*. Un fapt semnificativ însă este încadrarea, operată în GBLR, a *complementului comparativ* în clasa complementelor și nu în cea a circumstanțialelor, cum se proceda în mod tradițional. Această includere s-a făcut, în mod justificat, „pe baza trăsăturii comune cu cea a complementelor de a fi „cerut” de o anumită particularitate a centrului de grup, în cazul de față, asocierea centrului adjectival cu mărcile de gradare (*mai... decât, mai puțin de... decât, la fel de... ca (și), cel mai... din/dintre*” (GBLR 2010: 216).

7. Noi, alături de alți gramaticieni, considerăm *intensitatea* drept categoria gramaticală specifică adjectivului și unor adverbe. Ea posedă morfeme specifice, unele gramaticalizate, altele aflate în curs de gramaticalizare. Morfemele și adjectivul sau adverbul formează o structură morfologică indisociabilă. Categoria intensității individualizează adjectivul de substantiv și de pronume. Din coroborarea datelor întâlnite în lucrările consultate, am propus patru tipuri ale gradelor de intensitate: *gradul intensității minime/scăzute*; *gradul intensității suficiente*; *gradul intensității progresive/regresive* și *gradul intensității maxime/excesive*. La baza acestei scale de gradații se află adjectivul/adverbul la stadiul zero al gradației sau, cu alte cuvinte, în starea lor genuină.

8. Este bine să se rețină că nu se compară grade de intensitate, ci doar însușirea propriu-zisă, aflată la gradul zero al intensității. În consecință, sintagma *grade de comparațien* are nicio justificare, termenul și noțiunea „grad” fiind proprii numai *intensității*. Mai mult, se poate constata, prin proba respectivă, că *intensitatea*, materializată prin *gradele de intensitate*, este o categorie morfologică, pe când *comparația* este o construcție *relațională*, realizată *sintactic* prin *complementul comparativ*. În ce privește morfemele de intensitate și structurile pe care le pot realiza, ele pot forma obiectul unei cercetări distincte.

9. Suntem conștienți că, în ciuda concluziilor la care am ajuns, există numeroase aspecte care presupun investigații distincte, la care ne vom referi, sper, în studii următoare. Credem însă în justetea demonstrației noastre, aflată, de altfel, în stricta proximitate a celor propuse în GALR și GBLR.

10. Concluzia noastră reprezintă un punct de vedere rezultat dintr-o anumită perspectivă a cercetării și, evident, nu poate fi unica într-o problemă atât de complexă și sub raport sincron, și sub raport diacronic. Avem însă convingerea că prin datele evidențiate am realizat o altă deschidere în stabilirea statutului comparației și intensității în gramatica limbii noastre, și nu numai.

Suntem conștienți, în cea mai mare măsură, că, în ciuda orientării pe care o propunem și a concluziilor la care am ajuns, există în continuare numeroase aspecte care presupun investigații distincte. Credem însă în justețea demonstrației noastre, aflată, de altfel, în stricta proximitate a celor propuse în GALR și GBLR.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia cuprinde lista lucrărilor și articolelor studiate, alcătuită cu respectarea normelor de redactare a operelor științifice. Am acordat, de asemenea, cea mai mare atenție semnalării, de fiecare dată, a surselor din care am extras informațiile precum este și firesc.

Avram 1997	Mioara Avram, <i>Gramatica pentru toți</i> . Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 1997.
Barilli 1975	Renato Barilli, <i>Poetică și retorică</i> . Traducere de Niculina Benguș. Prefață și note de Vasile Florescu, Editura Univers, București, 1975.
Benveniste 2000	Émile Benveniste, <i>Probleme de lingvistică generală</i> . 2 vol. Traducere de Lucia Magdalena Dumitru, Editura Teora, București, 2000.
Berceanu 1971	Barbu B. Berceanu, <i>Sistemul gramatical al limbii române</i> (reconsiderare), Editura Științifică, București, 1971.
Bidu-Vrănceanu et alii 2005	Angela Bidu-Vrănceanu et alii, <i>Dicționar de științe ale limbii (DȘL)</i> . Ediția a 2-a, Editura Nemira, București, 2005.

- Brăescu 2005 Raluca Brăescu, *Observații asupra adjectivelor „situaționale”*, în vol. *Limba română – structură și funcționare*. Actele celui de al 4-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (25-26 noiembrie 2004). Coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, 2005, p. 49-54.
- Brâncuș/Saramandu Grigore Brâncuș, Manuela Saramandu, *Gramatica limbii române*. Vol. I: *Morfologia*, Editura Atos, București, f. a.
- Bréal/Bailly 1914 Michel Bréal, A. Bailly, *Dictionnaire étymologique latin*. Huitième édition, Paris, 1914.
- Brunot 1899 Ferdinand Brunot, *Précis de grammaire historique de la langue française*. Quatrième édition, Masson et Cie, Éditeurs, Paris, 1899.
- Brunot 1966 Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à nos jours*. Tome I: *De l'époque latine à Renaissance*, Librairie Armand Colin, Paris, 1966.
- Bourciez 1946 Éd. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, 4e éd. Klincksieck, Paris, 1946.
- Bujor/Chiriac 1971 I. I. Bujor, Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*. Ediția a II-a cu întregiri substanțiale, Editura Științifică, București, 1971.
- Chevalier et alii 1997 Jean-Claude Chevalier, Claire Blanche Benveniste, Michel Arrivé, Jean Peytard, *Grammaire du français contemporain*, Larousse, Paris, 1997.
- Cipariu Timotei Cipariu, *Opere*, vol. II. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela-Pamfil. Studiu introductiv de Mioara Avram, Editura Academiei Române, București,

- Constantinescu-Dobridor 1996 Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*. Ediție revăzută și îmbunătățită, Editura Vox, București, 1996.
- Cornilescu 1995 Alexandra Cornilescu, *Concepts of Modern Grammar. A Generative Grammar Perspective*, EUB, 1995.
- Cornilescu 2008 Alexandra Cornilescu, *Reanaliză și gramaticalizare: structura lui decât*, în vol. *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*. Actele celui de la 7-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (7-8 decembrie 2007). Omagiu profesorilor Valeria Guțu Romalo, Florica Dimitrescu, Al. Niculescu. Coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității București, 2008, p. 203-212.
- Coșeriu 2004 Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica general. Cinci studii*. Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004.
- Coteanu 1969 I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, Editura Academiei Române, București, 1969.
- Coteanu 1982 I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, București, 1982 (retipărire la Editura Garamond, f. a.).
- Cristea 1974 Theodora Cristea, *Grammaire structurale du français contemporain*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974.
- Dediu et alii 2005 Cristina Dediu *et alii*, *Adjectivul invariabil neologic în limba română actuală*, „Studii și Cercetări Lingvistice”, 2005, nr. 1-2, p. 79-90.

- Densusianu 1961 Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. Vol. II: *Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, Editura Științifică, București, 1961.
- Devoto 1954 Giacomo Devoto, *Profilo du storia linguistica italiana*, Firenze, 1954.
- Diez 1874 Frédéric Diez, *Grammaire des langues romanes*. Troisième édition refondue et augmentée. Traduit par Alfred Morel-Fatio et Gaston Paris, Paris, 1874.
- Dimitriu 1999 Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române. 1. Morfologia*, Institutul European, Iași, 1999.
- Dimitriu 2002 Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române, 2. Sintaxa*, Institutul European, Iași, 2002.
- Dimitriu 2007 C. Dimitriu, *Periodizarea gramaticii teoretice românești*, în vol. *Limba română, limbă romanică*. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani. Coordonare: Sanda Reinheimer Rîpeanu, Ioana Vintilă-Rădulescu, Editura Academiei Române, București, 2007.
- Drașoveanu 1994-1995 D. D. Drașoveanu, *Cât, ca și decât într-un microsystem*, „Dacoromania”, 1994-1995, p. 225-227.
- Drașoveanu 1997 D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1997.
- Ducrot/Schaeffer 1996 Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. Traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Mariana Pănescu, Editura Babel, București, 1996.

- Ernout 1935 Alfred Ernout, *Morphologie historique du latin*,. Nouveau tirage [...], Librairie C. Klincksieck, Paris, 1935 (1953 ed. a III-a).
- Ernout/Meillet 1932 A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1932.
- Façon 1962 Nina Façon, *Problemele limbii literare în cultura italiană*, Editura Academiei, București, 1962.
- Façon 1963 Nina Façon, *Corso di storia della lingua italiana. Parte prima: Dalle origini fino alla civiltà comunale (fine del Trecento)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1963.
- Façon 1965 Nina Façon, *Istoria limbii italiene. Vol. II: De la Renaștere până astăzi*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965.
- Fischer 1985 I. Fischer, *Latina dunăreană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- Florescu 1973 Vasile Florescu, *Retorica și neoretorica. Geneză, evoluție, perspective*, Editura Academiei, București, 1973.
- Fontanier 1977 Pierre Fontanier, *Figurile limbajului*. Traducere, prefață și note de Antonia Constantinescu, Editura Univers, București, 1977.
- Forăscu/Popescu 2001 Narcisa Forăscu, Mihaela Popescu, *Dificultăți gramaticale ale limbii române*, EUB, 2001.
- Frâncu 2005 Constantin Frâncu, *Evoluția reflecțiilor privind limbajul din Antichitate până la Saussure*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2005.
- Frâncu 2009 Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2009.

- Găitănanu 2002 Mihaela Găitănanu, *Opoziții ale intensității în flexiunea analitică a adjectivului*, în ACCLR, p. 165-167.
- Gorunescu 2005 Elena Gorunescu, *Gramatica limbii franceze*, Editura Corint, București, 2005.
- Grandgent 1958 C.H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*. Traducere de Eugen Tănase, Cluj, 1958.
- Greimas 1969 A. J. Greimas, *Dictionnaire de l'ancien français jusqu'au milieu du XIVe siècle*. Librairie Larousse, Paris, 1969.
- Grevisse/Goosse 2011 Maurice Grevisse et André Goosse, *Le bon usage. Grammaire française*, 15e édition. De Boeck. Duculot, Paris, 2011, p. 767–772.
- Gorunescu 2005 Elena Gorunescu, *Gramatica limbii franceze*, Editura Corint, București, 2005.
- Gougenheim 1962 Georges Gougenheim, *Système grammaticale de la langue française*. Nouveau tirage, Bibliothèque du «français moderne», Edition D'Artrey, Paris, 1962.
- Guțu Romalo 1973 Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.
- Guțu Romalo 2005 Valeria Guțu Romalo, *Aspecte ale evoluției limbii române*, Editura Humanitas Educațional, București, 2005.
- Halici-Tatăl 2003 Mihail Halici-Tatăl, *Dictionarium valachicolatinum (Anonymus Caransebesiensis)*. Studiu filologic și indice de cuvinte de Francisc Király. Ediție îngrijită de Alexandru Metea și Maria Király, Editura First, Timișoara, 2003.

- Heliade Rădulescu 1980 Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică românească*. Ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, Editura Eminescu, București, 1980.
- Hoarță Cărașu 2001 Luminița Hoarță Cărașu, *Probleme de morfologie a limbii române*, Editura CERMI, Iași, 2001.
- Hocket 1962 Charles F. Hocket, *A Course in Modern Linguistics*, The Mac Millan Company, New York, 1962.
- Iliescu/Macarie 1965 Maria Iliescu, Liliana Macarie, *Schiță de evoluție a declinării în latina târzie*, SCL, 1965, nr.4, p. 459–498.
- Ioniță 2004 Adriana-Zâna Ioniță, *Tradiție și inovație în morfologia limbii române*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2004.
- Institutiones* 2001 *Institutiones linguae valachcae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*. Ediție îngrijită de Gh. Chivu. Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald, Editura Academiei Române, București, 2001.
- Iordan 1956 Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, București, 1956.
- Iordan 1963 Iorgu Iordan, *Istoria limbii spaniole*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1963.
- Iordan/Manoliu 1965 Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965.

- Iordan/Robu 1978 Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Irimia 2008 Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*. Ediția a III-a revăzută, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Ivănescu 2004 G. Ivănescu, *Curs de sintaxa limbii române moderne*. Editat, adnotat și prefațat de Oana Popârda, Editura Junimea, Iași, 2004.
- Ivănuș 2003 Dumitru Ivănuș, *Cel mai (puțin) + adjectiv: superlativ sau comparativ?*, „Analele Uniuersității din Craiova”, 2003, nr. 1-2, p. 120125.
- Jakobson 1963 Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*. Traduit et Préface par Nicolas Ruwet, Les Éditions de Minuit, Paris, 1963.
- Körting 1901 Gustav Körting, *Lateinisch-Romanisches Wörterbuch*, Zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe, Paderborn, 1901 (recenzie în „Romania“), XXXIII, 1904, p. 272–288).
- Krieb 2004 Silvia Krieb Staicu, *Operatori ai intensității maxime în româna actuală*, în vol. *Tradiție și inovație în studiul limbii române*. Al 3-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (27-28 noiembrie 2003). Coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității București, 2004, p. 217-225.
- Lambrior 1893 A. Lambrior, *Gramatica română. Sintaxa*, Editura Librăriei Kuppermann, Iași, 1893.
- Lozovan 1954 E. Lozovan, *Unité et dislocation de la Romania orientale*, „Orbis“, 1954, p. 123–137.

- Lyons 1995 J. Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, Editura Științifică, București, 1995.
- Manoliu 1962 Maria Manoliu, *Asupra categoriei comparației*, „Studii și Cercetări Lingvistice”, 1962, nr. 2, p. 201-211.
- Manoliu Manea 1971 Maria Manoliu Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
- Marazzini 1998 Claudio Marazzini, *La lingua italiana. Profilo storico*. Seconda edizione, il Mulino, Bologna, 1998.
- Martinet 1970 André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*. Traducere și adaptare în limba română de Paul Miclău, Editura Științifică, București, 1970.
- Mauro 1998 Tullio de Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, Quarta edizione, Editori Laterza, RomaBari, 1998.
- Meillet 1931 Antoine Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*. Deuxième édition révisée et augmentée, Librairie Hachette, Paris, 1931.
- Meillet 1964 Antoine Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*. Preface by George C. Buck, University of Alabama Press, University Alabama, 1964.
- Meillet/Vendryes 1927 A. Meillet, J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Champion, Paris, 1927.
- Menéndez Pidal 1958 R. Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, Décima edición, EspasaCalpe, S.A., Madrid, 1958.
- Meyer-Lübke 1894 Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammatik der Romanischen Sprachen*, Leipzig, 1894.

- Meyer-Lüke 1968 Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Vierte Auflage, Heidelberg, 1968.
- Micu/Șincai 1980 Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
- Migliorini 1960 Bruno Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Firenze, 1960.
- Mihăescu 1960 H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Editura Academiei, 1960.
- Mihăescu 1993 H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Editura Academiei Române, București, 1993.
- Mihuț 1996 Lizica Mihuț, *Gramatica limbii române. Sinteză*, Editura Multimedia, Arad, 1996.
- Mihuț/Ghidău 1998 Lizica Mihuț, Rodica Ghidău, *Limba română. Norme și grile*, Editura Multimedia, Arad, 1998.
- Mihuț/Mihăilescu 2008 Lizica Mihuț, Dumitru Mihăilescu, *Limba română. Repere teoretice. Exerciții*, Editura Palimpsest, București, 2008.
- Mohl 1889 G. Mohl, *Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, Paris, 1889.
- Munteanu/Duhăneanu 1995 Dan Munteanu, Constantin Duhăneanu, *Gramatica limbii spaniole*, Editura Niculescu, București, 1995.
- Neamțu 1986 G. G. Neamțu, *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, Editura Științifică, București, 1983.
- Neamțu 2008 G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale: distincții și... distincții*. Ediția a IIIa, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.

- Nica 1988 Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Editura Junimea, Iași, 1988.
- Nyrop 1908 Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*. Tome premier. Deuxième édition revue et augmentée. Tome troisième, Gyldendalske Boghandel Nordisk, Forlag, Copenhagen, 1904, 1908.
- Oancea 1993 Ileana Oancea, *Romanitate și istorie*, Editura de Vest, Timișoara, 1993.
- Oniga 2015 Roxana Oniga, *Comparația în limba latină*, în „Philologica Banatica”, 2015, nr. 2, p. 16-31.
- Pană Dindelegan 1992 Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură (adjectival, adverbul, prepoziția, forme verbale nepersonale)*, Tipografia Universității București, 1992.
- Pană Dindelegan 1999 Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române. I. Sintaxa grupului verbal*. Ediția a II-a, Editura Aula, Brașov, 1999.
- Pană-Dindelegan 2001 Gabriela Pană-Dindelegan, *Ca și decât – adverbe, prepoziții sau conjuncții*, „Limba și literatura română”, 2001, nr. 4, p. 3-9.
- Pană Dindelegan 2003 Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, Editura Humanitas Educațional, București, 2003.
- Pîrvu 2003 Elena Pîrvu, *Morfologia italiana*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2003.

- Pușcariu 1976 Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*. Prefață de G. Istrate. Note, bibliografie de Ilie Dan, Editura Minerva, București, 1976 (Cap. *Rusticizarea limbii latine în sud-estul European*, p. 354-356).
- Rădulescu 1987 Marina Rădulescu, *Despre categoria comparației în limba română*, „Limba Română”, 1987, nr. 1, p. 14-28.
- Renzi/Salvi/Cardinaletti Lorenzo Renzi, Giampaolo Salvi, Anna
2001 Cardinaletti, *Grande grammatica italiana di consultazione*, a cura di... I. *La frase. I sintagmi nominale e preposizionale*. Nuova edizione, il Mulino, Bologna, 2001.
- Riemann 1900 O. Riemann, *Syntaxe latine d'après les principes de la grammaire historique*. Quatrième édition, revue par Paul Lejay, Paris, 1900.
- Reinheimer-Rîpeanu Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Lingvistica romanică. Lexic. Fonetică. Morfologie*, Editura All, București, 2001.
- Retorică 1980 *Retorică românescă. Antologie*. Ediție îngrijită, prefață și note de Mircea Frînculescu, Editura Minerva, București, 1980.
- Rohlfs 1966 Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Fonetica*, Giulio Einaudi editore, Torino, 1966.
- Rosetti 1986 Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVI-lea*. Ediție definitivă, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

- Sala 1974 Marius Sala, *Aspecte ale contactului dintre limbi în domeniul romanic (I)*, SCL, 1974, nr.6, p. 583–594.
- Sala/Rădulescu 1981 Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii. Mică enciclopedie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- Salvi/Vanelli 2004 Giampaolo Salvi, Laura Vanelli *Nuova grammatica italiana*, il Mulino, Bologna, 2004.
- Sasu 1976 Aurel Sasu, *Retorica literară românească*, Editura Minerva, București, 1976.
- Seco 1973 Rafael Seco, *Manual de gramatica Española*, MINED, 1973
- Siliște 2000-2004 Delia-Maria Siliște, *Inventarul morfeamelor de comparație*, „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu”, 2000-2004, nr. 7-11, p. 193-197.
- Simenschy/Ivănescu 1981 Th. Simenschy, Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.
- Stati 1961 Sorin Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*, Editura Academiei, București, 1961.
- Stolz/Schmalz 1910 Friedrich Stolz und J. H. Schmalz, *Lateinische Grammatik. Laut und Formenlehre. Syntax und Stylistik*. Vierte Auflage, München, 1910.
- Șiadbei 1957-1958 I. Șiadbei, *Contribuții la studiul latinei orientale*, I. „Studii și cercetări lingvistice“ 1957, nr.4, p. 467–452; II 1958, nr.1, p. 71–92; IV, 1958, nr.2, p. 175–198.

- Tagliavini 1977 Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*. Versiune românească îngrijită și coordonată de Alexandru Niculescu. Traducere Anca Giurescu, Mihaela Cârstea-Romașcanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- Tesnière 1965 Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*. Préface de Jean Fourquet, Professeur à la Sorbonne. Deuxième édition revue et corrigée, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1965.
- Tiktin 1945 H. Tiktin, Gramatica română. Etimologia și sintaxa. Ediția a II-a revăzută de I. A. Candrea, Editura Tempo, București, 1945 (ediția I, 1891).
- Ursu 1961 N. A. Ursu, *Modelul francez al gramaticii lui Ion Eliade Rădulescu*, „Limba Română”, 1961, nr. 4, p. 322-333.
- Väänänen 1967 Veiko Väänänen, *Introduction au latine vulgaire*. Deuxième édition, Paris, 1967.
- Vincenz 1967 Ileana Vincenz, *Les degrés de significations en roumain*, CLTA, IV, 1967, p. 261-268.
- Wald/Slușanschi 1987 Lucia Wald, Dan Slușanschi, în colaborare cu Francisca Băltăceanu, *Introducere în studiul limbii și culturii indo-europene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
- Zafiu 2006 Rodica Zafiu, *Observații asupra construcțiilor comparative în limba română*, în vol. *Limba română - aspecte sincronice și diacronice*. Actele celui de al 5-lea Colocviu al Ctedrei de Limba Română (8-9 decembrie 2005). Omagiu profesoarelor Angela Bidu Vranceanu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș. Coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității București, 2006, p. 215-222.

Zugun 2005

Petru Zugun, *Identificarea contextului prin grade de comparație*, în vol. *In honorem magistri Vasile Frățilă*. Coord. Maria Micle, Vasile Lațiu, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2005, p. 567-572.

SIGLE:

- ACCLR Actele Colocviului Catedrei de limba română, 22–23 noiembrie, 2001. *Perspective actuale în studiul limbii române*. Redactor responsabil: prof. dr. Gabriela Pană Dindelegan. Secretari de redacție: Helga Bogdan Oprea, Oana Uță Bărbulescu, EUB, 2002.
- CLTA „Cahiers de linguistique historique et appliquée”.
- DȘL Angela Bidu Vrănceanu et alii, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2005.
- EUB Editura Universității București.
- GA I, II Academia Română, *Gramatica limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei, București, 1963.
- GALR I, II Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. *Gramatica limbii române*. Coordonator: Valeria Guțu Romalo. Vol. I: *Cuvântul*, vol. II: *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005.
- GBLR Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. *Gramatica de bază a limbii române*. Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.
- ILR I, II Academia Română. *Istoria limbii române*. Volumul I (*Limba latină*) și II. Redactor responsabil: acad. Al. Rosetti, Editura Academiei, București, 1965, 1969.

- LRC Ion Coteanu (coord.), *Limba română contemporană*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974.
- SMLRC Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Științifică, București, 1967.